

УДК:351

БАЧЕВСЬКА Ірина Петрівна,
аспірант НАДУ

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ

Аналізується сучасний стан інноваційного розвитку України. Описуються доцільні для застосування інструменти та механізми державного впливу на розвиток інноваційної діяльності, що виправдали себе в розвинених країнах. Наводяться негативні фактори безпосередньої та опосередкованої дії, що гальмують становлення інноваційної економіки держави.

Ключові слова: інноваційна діяльність, державна інноваційна політика, інноваційні проекти, інноваційна економіка, венчурний бізнес.

Бачевская И. П. Инновационная деятельность в Украине: инструменты и механизмы государственного влияния

Анализируется современное состояние инновационного развития Украины. Описываются целесообразные для применения инструменты и механизмы государственного влияния на развитие инновационной деятельности, оправдавших себя в развитых странах. Приводятся негативные факторы непосредственного и опосредованного действия, тормозящих становление инновационной экономики государства.

Ключевые слова: инновационная деятельность, государственная инновационная политика, инновационные проекты, инновационная экономика, венчурный бизнес.

Bachevska I. P. Innovation in Ukraine: instruments and mechanisms of state influence

The current state of innovation development of Ukraine is analyzed. Suitable for use instruments and mechanisms of state influence on the development of innovation, which justified themselves in developed countries are described. Powered number of

negative factors of direct and indirect action, inhibiting the formation of an innovative economy of the state is submitted.

Key words: innovation, national innovation policy, innovation projects, innovation economy, business venture.

Постановка проблеми. В усіх розвинених світових державах етапом, який іде слідує за постіндустріальним розвитком суспільства, є формування нової парадигми розвитку, заснованої на економіці знань, інтелектуальної праці, науки, інновацій, новітніх технологій, глобальних інформаційних систем і технологічного венчурного бізнесу. Стратегічною метою державної політики щодо інноваційної діяльності має стати формування інноваційної економіки, що базується на накопиченому людському капіталі та залучених інвестиційних ресурсах. Отже, в умовах дотримання курсу глобалізації, інтеграції України у світовий економічний простір вивчення імовірних шляхів активізації інноваційної діяльності набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями особливостей інноваційної діяльності багата вітчизняна наука. Серед них праці А. І. Амоші, В. М. Гейця, А. В. Гриньова, Б. В. Гриньова, В. О. Гусева, В. Я. Заруби, С. М. Ілляшенка, В.І.Ландика, П.Г.Перерви; серед зарубіжних науковців основоположними є праці П. Друкера, Ф. Портера, Б. Г. Салтикова, Б. Санто, Б. Твісса. Проте додаткових досліджень потребує інноваційна діяльність як об'єкт державного регулювання в сучасних умовах.

Метою статті є виявлення ключових аспектів, що мають бути враховані під час визначення політики державного регулювання інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час в Україні формувалася і закріплювалася модель економіки, побудована переважно на низькотехнологічних укладах, що може бути конкурентоспроможною на зовнішньому ринку лише за рахунок дешевої робочої сили. Така економічна модель за своїми базовими властивостями не потребує інновацій, не передбачає інвестицій у людський капітал, не формує внутрішній платоспроможний попит на інновації та інноваційну продукцію, не створює належних стимулів до інноваційної діяльності. Найбільшим ризиком, що супроводжує закріплення такої моделі, є занепад головного джерела

інноваційної економіки – системи продукування і трансляції знань, тобто науки і освіти [2 с. 10]

Рівень фінансування науки є однією з основних характеристик інноваційності країни, її готовності до побудови суспільства знань. В Україні законодавчо визначено, що бюджетні витрати на цивільні наукові дослідження мають становити не менше ніж 1,7 % ВВП [7]. Реальні загальні витрати на наукові дослідження і розробки (з усіх джерел) за останні 20 років не перевищували 1,3 % ВВП. При цьому кошти державного бюджету жодного разу не перевищували 0,5 % ВВП. У 2013 р. фінансування впало до 0,29 % ВВП. Фінансування університетської науки в абсолютних цифрах скоротилося на 11 % [4].

Світовий досвід свідчить, що потужна реалізація економічної функції науки, її вирішальний вплив на розв'язання проблем технологічного оновлення виробництва в країні і масштабний випуск конкурентоспроможної продукції можливі лише за умови, коли сума витрат на науку перевищує 0,9 % ВВП. Але Україна зменшує наукоємність свого ВВП, рівень якої впав нижче за зазначений критичний рівень і становить 0,73 %. Початкова межа інноваційної моделі світової економіки визначається на рівні 40 % інновативності, а за показником наукоємності ВВП – не нижче ніж 2,5 %, досягти цієї межі без проведення структурних змін у вітчизняній економіці майже неможливо. Інновативність вітчизняної економіки не перевищує 10 – 12 % [5].

В Україні спостерігається низька активність вітчизняних підприємств у створенні на договірній основі високотехнологічних об'єднань, які брали б активну участь у реалізації окремих науково-виробничих проектів за участю українських підприємств і провідних компаній інших країн. Ігнорування Україною світових тенденцій інноваційного розвитку призводить до втрат науково-технологічного потенціалу високотехнологічного сектору і обмежує можливості власної конкурентоспроможності. За рівнем глобальної конкурентоспроможності у 2012 – 2013 рр. Україна серед 144 країн посіла 73 місце. За індексом економіки знань Україна перебуває на 56 місці у світі. Рейтинг України за підіндексом «Інновації» відповідає 71 місцю, а за підіндексом «Технологічна готовність» 81 місцю [9]. Таким чином, незважаючи на глобальні економічні тенденції, що спонукають Україну стати на шлях інноваційного розвитку, наша держава значно відстає від провідних держав світу [5].

Відсутність сприятливого середовища, необхідних стимулів та популяризації інноваційної діяльності на теренах нашої держави пояснюється одвічною проблемою бюджетного дефіциту, на боротьбу з яким покладається більшість зусиль уряду. Крім того, наявні інфраструктурні мережі, житловий фонд, виробничі потужності, заклади соціального призначення досягли високого, часто критичного, ступеня зносу як морального, так і фізичного. У результаті державне управління набуває точкового характеру, адже здійснюється ліквідація уже існуючих гострих проблем, що вимагають негайного втручання і забирають більшість матеріальних, часових ресурсів. Як наслідок, фінансування прогресивних наукових розробок здійснюється за залишковим принципом. Подібна політика характеризується відсутністю стратегічного бачення майбутнього держави, що унеможлиблює її сталий розвиток.

Основною проблемою вітчизняної інноваційної сфери залишається низький рівень готовності підприємницького сектору до впровадження інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці, формує високу енергоємність виробництва. На макрорівні це призводить до ігнорування модернізації та структурної перебудови економіки, тобто відсутнє якісне оновлення. Дисонанс зміни динаміки економічного зростання з упровадженням у промислове виробництво нових високих технологій призводить до зниження конкурентоспроможності економіки.

Проте потенціал для розвитку інноваційної діяльності в Україні є значним. Головною передумовою розробки потужних інноваційних проєктів є напрацьована наукова база, яка попри значну міграцію талановитих кадрів за кордон та відсутність належної підтримки з боку держави, залишається дієвою. Саме якість науки, освіти та активізація інноваційної діяльності мають істотний вплив на забезпечення економічного зростання і прогресу суспільства, тому потребують особливої уваги з боку держави. Відповідно до чинного законодавства України основними способами здійснення державного регулювання інноваційної діяльності є: визначення і підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів; формування і реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і

стимулювання інноваційної діяльності; захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансова підтримка виконання інноваційних проектів [6].

Інноваційна діяльність вимагає певних капіталовкладень, тому багато компаній, зважаючи на брак власних коштів, намагається залучити сторонніх інвесторів. Однак залучення інвесторів у дану сферу часто є непростим завданням, тому що впровадження інноваційних розробок завжди пов'язане з підвищеним ризиком, хоча розмір прибутковості від ефективного інноваційного продукту часто буває дуже високим. У даній ситуації роль держави полягає в наданні підтримки інноваційно-активним підприємствам шляхом надання пільгових кредитів, різних преференцій. Тобто, застосовуючи різні інструменти державного стимулювання, можна підтримати розвиток інноваційної діяльності.

Держава також може сприяти кількісному розвитку венчурних фондів виконуючи роль партнера-інвестора, і таким чином брати участь в інвестуванні найбільш перспективних інноваційних проектів. Адже, як показує практика, венчурний бізнес є невід'ємною складовою інноваційної економіки, за допомогою якого здатні реалізуватися і втілитися в життя нові винаходи, наукові відкриття, технології. Обсяг венчурних інвестицій на українському ринку на кінець 2013 р. оцінювався в 50 млн дол. США, тоді як три роки тому він становив 10 млн дол. США. Проте через політичну нестабільність компанії зі світовим ім'ям пішли з ринку України [1]. Адаптивна інфраструктура інноваційної діяльності може існувати, якщо злагоджено діє ланцюжок: «наука-технологія-виробництво-ринок». Досягти цього без використання індустрії венчурного бізнесу, тобто без створення приватних інвестиційних компаній, діяльність яких підтримують державні та суспільні фонди, не є можливим [8].

Однією з передумов розвитку венчурного бізнесу є створення державного проекту, що стимулює розвиток ІТ-сектору в країні і приплив інвестицій. Таким проектом може стати нещодавно розроблений ІТ-спільнотою національний проект «Інноваційна Україна». У проекті передбачені реформи оподаткування компаній у сфері ІТ, електронної комерції, ІТ в державних органах та освіті, підтримка венчурної галузі.

З метою реформування галузі ІТ національним проектом передбачені такі кроки:

- реформування системи оподаткування для країни цілком або прийняття необхідних законів для галузі при збереженні обсягу податкових надходжень до бюджету на колишньому рівні і їх майбутнє збільшення;
- автоматизація основних процесів у державному секторі (держзакупівлі, митниця, податкове адміністрування та державні сервіси) для забезпечення доступу для громадськості;
- реформування системи освіти для підвищення кількості та якості випускників технічних спеціальностей;
- ухвалення Закону України «Про електронну комерцію», який дозволить підвищити прозорість бізнесу, зменшити ризики його ведення і стимулювати розвиток ІТ-галузі [1].

Даний проект є цікавим і актуальним, його мета вдало поєднується з обраним вектором сучасної інноваційної політики держави. Крім того, ініціювання національного проекту громадськістю свідчить про визнання національного проекту як інструменту державного управління, що здійснює підтримку та забезпечує розвиток певної галузі суспільної діяльності. З позиції науки державного управління дана ініціатива також сигналізує про доцільність застосування проектного підходу у врегулюванні питань інноваційної діяльності як найбільш ефективного та дієвого в умовах сучасності.

Сама специфіка інноваційної діяльності передбачає в більшості випадків реалізацію певного проекту, тому і сучасна державна політика її стимулювання має бути проектно-орієнтованою. Реалізація державної інноваційної політики передбачає формування відповідного механізму, що включає в себе три основних блоки: правовий, організаційний та фінансовий.

До правового, на нашу думку, можна віднести нормативні документи, що регулюють інноваційну діяльність підприємства, інноваційну політику щодо розвитку ринку інтелектуальної власності та впровадження результатів інтелектуальної діяльності. Організаційний блок включає проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів на підтримку інноваційних проектів. Фінансовий блок передбачає забезпечення грошової підтримки з боку уряду, забезпечення субсидіями соціально значущих інноваційних проектів, застосування економічних стимулів.

Збалансоване співфункціонування цих блоків забезпечує стимулювання інноваційної діяльності. Особливо актуальним для вітчизняних реалій є розвиток фінансового блоку, що у світовій практиці, зокрема в таких країнах, як Китай, Японія, США, Великобританія, полягає в наданні державних гарантій та податкових пільг для підтримки інноваційної діяльності підприємств [3]. Серед них:

- застосування механізму прискореної амортизації основних фондів підприємства;
- надання відстрочки податкових платежів у частині витрат з прибутку на інноваційний розвиток;
- «податкові канікули» на прибуток, отриманий від реалізації інноваційних проектів;
- оподаткування дивідендів за пільговим принципом юридичних і фізичних осіб, які отримані від акцій інноваційних підприємств;
- зменшення ставок податку на прибуток, який спрямований на науково-дослідні та науково-конструкторські роботи;
- пільги під час оподаткування прибутку, який було отримано в ході використання патентів, ліцензій, різних нематеріальних активів, що входять до складу інтелектуальної власності;
- зарахування частини прибутку інноваційної організації на спеціальні рахунки з подальшим пільговим оподаткуванням у разі використання на інноваційні цілі.

Паралельно з можливими інструментами стимулювання вітчизняної інноваційної діяльності існують різного роду негативні фактори опосередкованого впливу, що гальмують становлення та розвиток інноваційної економіки. Тому в процесі побудові відповідного механізму державного регулювання має бути врахований такий перелік факторів:

1) недостатньо потужні інститути сучасного ринкового господарства та збереження адміністративно-бюрократичних бар'єрів, що зменшують внутрішній попит на інноваційний продукт;

2) зниження вартості робочої сили, особливо вищої кваліфікації, порівняно зі світовими стандартами, що спричиняє відплив кваліфікованих кадрів за кордон;

3) усе ще низький обсяг інвестицій є однією з найбільш проблемних зон у сучасному розвитку економіки. На сьогодні аксіомою залишається те, що лише загальне інвестиційне пожвавлення створює передумови для переходу від сировинної економіки до інноваційної;

4) недосконалість приватизаційних процесів. Приватизація мала б сприяти появі прибуткових, потужних об'єктів господарювання, у тому числі інноваційного спрямування, що збагачуватимуть економіку країни за рахунок сплачених податків та зборів. Водночас приватизація сприяє зменшенню навантаження на держбюджет в утриманні таких об'єктів. Проте на практиці приватизаційний процес набув забарвлення переділу власності і в більшості випадків початкове призначення не виконує, що загалом стало гальмом економічного розвитку і не дозволило сформувати ефективний, прозорий і сприятливий інвестиційний клімат;

5) система природних і штучних монополій, що мінімізує міжгалузевий потік капіталу. Саме через цю систему навіть у разі надлишку капіталу в межах певної галузі існує дефіцит інвестиційних ресурсів. Багато в чому це викликано не тільки помилками у сфері державної інвестиційної політики, а й уявленнями керівництва сировинних галузей про порівняльну ефективність інноваційних інвестицій та вивезення капіталу за кордон;

6) стагнаційна ситуація в національній банківській системі. Банківський сектор системно потерпає від чергових фінансових криз, високих політичних ризиків, недосконалості валютного регулювання, як наслідок, зниження довіри вкладників. Вітчизняна банківська система досить слабо виконує основну функцію – забезпечення еволюції короткострокових заощаджень в інвестиції через кредитні механізми. Не маючи розвиненої банківської системи, яка ефективно фінансує реальний сектор економіки, дуже складно розраховувати на ефективне фінансування інвестиційного сектору, а відповідно і на розвиток інноваційної діяльності;

7) недостатня увага приділяється державній політиці щодо малого підприємництва. Інноваційний сектор, у першу чергу, повинен спиратися саме на такі форми бізнесу, як мале підприємство. Світовий досвід показує, що малий бізнес є головним каналом генерування та реалізації результатів інноваційного процесу, ефективною формою самореалізації людського капіталу;

8) гранично високий рівень диференціації регіонів за обсягами виробництва, що припадає на душу населення, за структурою виробництва та показниками соціального розвитку;

9) недостатня увага, яка приділяється розвитку вітчизняної науки. Інноваційній економіці потрібна наука високого рівня, яка забезпечує створення нових розробок, система ринкової апробації та відбору економічно ефективних розробок, а також механізми організації нового виробництва на їх основі;

10) незначна кількість успішних прикладів реалізації проектів спільної співпраці держави та бізнесу. Ефективна інноваційна діяльність можлива лише за умови взаємовигідного партнерства держави та бізнесу. Відокремлено ні держава, ні бізнес не в змозі перевести економіку на інноваційний шлях. Низка кроків у цьому напрямі здійснена, проте, на практиці виникають певні нюанси, що потребують державного врегулювання.

11) бюджетне планування, що обмежується одним календарним роком. Більшість інноваційних розробок передбачає тривалу науково-дослідну роботу з відповідним фінансуванням. Державні програми профінансовані лише частково, як і в більшості інших сфер національного господарювання, що призводить до невиконання повною мірою завдань, передбачених державною програмою, а в такій сфері, як інноваційна діяльність наслідком буде неможливість створення бажаних інноваційних продуктів.

Попри дію всіх негативних факторів основною метою державної інноваційної політики має залишатися збільшення ВВП країни за рахунок освоєння виробництва нових видів продукції та технологій на вітчизняних підприємствах, а також розширення на цій основі ринків збуту національних товарів. Відповідно державна інноваційна політика повинна спрямовуватись на стимулювання розвитку і реалізації науково-технічного потенціалу на підприємствах, формування сучасних технологічних умов на всіх рівнях виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції.

Висновки. Таким чином, українська інноваційна економіка має бути побудована шляхом застосування державної політики стимулювання інноваційної діяльності. Важливими кроками в даному напрямі є належна підтримка вітчизняної науки та освіти як основних передумов розвитку інновацій. Останні вітчизняні та світові статистичні показники, серед яких рівень наукоємності ВВП, рівень

глобальної конкурентоспроможності держави та інновативності економіки, сигналізують про недосконалість державної політики регулювання цього напрямку. Зважаючи на світовий досвід, доцільно сприяти розвитку венчурних фондів, що є потужним стимулом інвестування в інновації, забезпечувати підтримку інноваційно-активним підприємствам. Цікавим інструментом, що здобув визнання громадськості, є національний проект. Так, ініційований та розроблений ІТ-спільнотою проект «Інноваційна Україна» заслуговує на увагу уряду. Крім того, важливо що характерною особливістю національних проектів є саме інноваційно-інвестиційне спрямування. В умовах обмеженого фінансування та врахування специфіки інноваційної діяльності проектний підхід є достойною альтернативою державним цільовим програмам. Він має лежати в основі механізму реалізації державної інноваційної політики, що включає три основних блоки: правовий, організаційний та фінансовий. Важливо, щоб сучасна державна інноваційна політика будувалась з урахуванням дії цілої низки опосередкованих факторів негативного впливу, більшість з яких пагубно діють на інвестиційний клімат.

Більш глибокого дослідження потребує механізм державного стимулювання інноваційної діяльності на всіх етапах її здійснення і створення нормативно-правового середовища, найбільш сприятливого для високотехнологічних галузей виробництва, а також становлення та розвиток інфраструктури інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. **АЦСК «Masterkey».** ІТ-співтовариство пропонує уряду нацпроект «Інноваційна Україна». – Режим доступу : www.masterkey.ua/page5052.html?drg=1.
2. **Інноваційний** розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації : аналіт. доп. / Центр Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2004 – №7. – С. 24.
3. **Гарнов А.** Формирование инновационного механизма разработки и внедрения в производство на примере фармацевтической промышленности / А. Гарнов, Т. Козюра // РИСК. – 2010. – № 3. – С. 167 – 170.
4. **Державна** служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

5. **Лозовий В. С.** Застосування проектного підходу в сфері науки як ресурс модернізації і розвитку України : аналіт. записка / В. С. Лозовий. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/articles/1225.
6. **Про інноваційну діяльність** : Закон України від 4 лип. 2002 р. № 40-IV // Уряд. кур'єр. – 2002. – № 143.
7. **Про наукову і науково-технічну діяльність** : Закон України від 13 груд. 1991 р. № 1977-XII // Голос України. – 1992. – 24 берез.
8. **Яковенко Р. В.** Інноваційна діяльність в Україні: проблеми та перспективи / Р. В. Яковенко, А. М. Чернега. – Режим доступу : www.kntu.kr.ua/doc/zb_22%282%29_ekon/stat_20_1/72.pdf.
9. **The Global Competitiveness Report 2012-2013.** – Access mode : [WEF_GSR_Report_2012-13.pdf](#).

List of refereneces

1. **АТsSK «Masterkey».** IT-spivtovarystvo proponuie uriadu natsproekt «Innovatsiina Ukraina». – Rezhym dostupu : www.masterkey.ua/page5052.html?drg=1.
2. **Innovatsiinyi rozvytok v Ukraini: naiavnyi potentsial i kliuchovi problemy yoho realizatsii** : analit. dop. / Tsentrazumkova // Natsionalna bezpeka i oborona. – 2004 – №7. – S. 24.
3. **Garnov A.** Formirovanie innovatsionnogo mehanizma razrobotki i vnedreniya v proizvodstvo na primere farmatsevticheskoy promyishlennosti / A. Garnov, T. Kozyura // RISK. – 2010. – № 3. – S. 167 – 170.
4. **Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.** – Rezhym dostupu : www.ukrstat.gov.ua.
5. **Lozovyi V. S.** Zastosuvannia proektnoho pidkhodu v sferi nauky yak resurs modernizatsii i rozvytku Ukrainy : analit. zapyska / V. S. Lozovyi. – Rezhym dostupu : www.niss.gov.ua/articles/1225.
6. **Pro innovatsiinu diialnist** : Zakon Ukrainy vid 4 lyp. 2002 r. № 40-IV // Uriad. kurier. – 2002. – № 143.
7. **Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist** : Zakon Ukrainy vid 13 hrud. 1991 r. № 1977-XII // Holos Ukrainy. – 1992. – 24 berez.

8. **Yakovenko R. V.** Innovatsiina diialnist v Ukraini: problemy ta perspektyvy / R. V. Yakovenko, A. M. Cherniha. – Rezhym dostupu : www.kntu.kr.ua/doc/zb_22%282%29_ekon/stat_20_1/72.pdf.

10. **The Global** Competitiveness Report 2012-2013. – Access mode : [WEF_GSR_Report_2012-13.pdf](#).